5 ગરીબી

પરિચય

ગરીબીનો અર્થ : જ્યારે સમાજનો એક મોટો વર્ગ પોતાની પાયાની લઘુતમ જરૂરિયાતોને સંતોષી શકતો નથી તે પરિસ્થિતિને ગરીબી કહેવાય.

ગરીબીનું સ્વરૂપ : ગરીબીના ખ્યાલને વધુ સારી રીતે સમજવા અર્થશાસ્ત્રીઓ ગરીબીને તેના સ્વરૂપના આધારે બે વિભાગમાં વિભાજિત કરે છે. : (1) નિરપેક્ષ ગરીબી (2) સાપેક્ષ ગરીબી.

(1) નિરપેક્ષ ગરીબી : ગરીબી રેખાથી ઓછી આવક કે ખર્ચ ધરાવતો વર્ગ નિરપેક્ષ ગરીબ કહેવાય.

ગરીબીરેખા : જીવનની લઘુતમ જરૂરિયાતો સંતોષવા માટે જરૂરી ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓ ખરીદવા માટે નક્કી કરવામાં આવેલ આવક કે ખર્ચની લઘુતમ સપાટી એટલે ગરીબીરેખા.

(2) સાપેક્ષ ગરીબી : સમાજનો ઓછી આવક મેળવતો વર્ગ, વધુ આવક મેળવતા વર્ગની તુલના એ સાપેક્ષ ગરીબ કહેવાય.

ગરીબીના નિર્દેશકો

(1) માથાદીઠ ઘરગથ્થુ વપરાશી-ખર્ચ
(2) કુપોષણનું પ્રમાણ
(3) અપેક્ષિત આયુષ્ય અને બાળમૃત્યુદર
(4) તબીબી સગવડો
(5) પીવાનું પાણી
(6) શૌચાલયની સુવિધા
(7) રહેઠાણ
(8) વીજળી-વપરાશ
(9) શિક્ષણ
(10) આવક અને સંપત્તિની અસમાન વહેંચણી
(11) બેરોજગારીનો ઊંચો દર

ગરીબીનાં કારણો

ઐતિહાસિક કારણો :

ગ્રામીણ ગરીબીનાં કારણો

(1) કુદરતી પરિબળો
(2) વસ્તીવિષયક પરિબળો

આર્થિક કારણો

(1) શ્રમિક દીઠ નીચી ખેત-ઉત્પાદકતા
(2) જમીન અને સંપત્તિની અસમાન વહેંચણી
(3) નાના અને ગૃહ ઉદ્યોગોનો અલ્પ વિકાસ
(4) ઝડપથી વધતા ભાવો
(5) બેરોજગારીનું ઊંચું પ્રમાણ

સામાજિક કારણો

(1) શિક્ષણનું નીચું સ્તર
(2) લૈંગિક અસમાનતા

અન્ય કારણો

(1) યુદ્ધ

(2) સંરક્ષણ-ખર્ચમાં વધારો

(3) ખામીયુક્ત નીતિઓ

ગરીબી ઘટાડવાના ઉપાયો

(1) ખેતીક્ષેત્રે શ્રમિકોની ઉત્પાદકતા વધારવી

(2) નાના પાયાના ઉદ્યોગોનો વિકાસ

(3) અસંગઠિત ક્ષેત્રનો વિકાસ

(4) યોગ્ય કરનીતિનો ઉપયોગ

(5) માનવ મૂડીરોકાણમાં વધારો

(6) વ્યાજબી કિંમતે વસ્તુઓ અને સેવાઓ

(7) રોજગારલક્ષી કાર્યક્રમો

- સ્વરોજગારી માટેના કાર્યક્રમો
- પ્રધાનમંત્રી રોજગાર યોજના
- વેતન રોજગારી કાર્યક્રમો
- રાષ્ટ્રીય ગ્રામીણ રોજગાર બાંહેધરી કાનૂન (NREGA)

(8) આવાસ યોજનાઓ

(9) સામાજિક સલામતીની યોજનાઓ

(10) જનધન યોજના

વિભાગ A

નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ માટે સાચો વિકલ્પ શોધો :

1. કોના અહેવાલ મુજબ આર્થિક વિકાસ તે સાધન છે અને માનવ વિકાસ તે ધ્યેય છે ? ☐

(a) તેંડુલકર સમિતિ
(b) માનવવિકાસ
(c) ભગવતી સમિતિ
(d) આંતરરાષ્ટ્રીય નાણાંભંડોળ

2. ભારતમાં કઇ પંચવર્ષિય યોજનાથી ગરીબી નાબૂદી માટેની વ્યૂહરચના હેઠળ ખાસ કાર્યક્રમો શરૂ કરવામાં આવ્યાં ? ☐

(a) બીજી
(b) ચોથી
(c) ત્રીજી
(d) પાંચમી

3. ઇ.સ.2014-16 માં ભારતમાં કુપોષિત વ્યક્તિઓનું પ્રમાણ કેટલા ટકા હતું ? ☐

(a) 23.7 %
(b) 30.0 %
(c) 20.5 %
(d) 15.2 %

4. ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઑફ મેડિકલ રિસર્ચે શહેરી ક્ષેત્રે વ્યક્તિની ખોરાકમાં ન્યૂનત્તમ દૈનિક કેટલી કેલેરી નક્કી કરી છે ? ☐

(a) 2100
(b) 2300
(c) 2200
(d) 2400

5. તેંડુલકર સમિતિની ભલામણો મુજબ વર્ષ 2011-12 માટે ગ્રામીણક્ષેત્રોની ગરીબીરેખા નક્કી કરવા માસિક માથાદીઠ વપરાશી ખર્ચ કેટલા રૂપિયા નક્કી કર્યો છે ?

(a) 1000 (b) 500

(c) 816 (d) 1500

6. વર્ષ 2013માં ભારતમાં સૌથી વધુ ગરીબી કયા રાજ્યમાં જોવા મળી હતી ?

(a) છત્તીસગઢ (b) અસમ

(c) રાજસ્થાન (d) મધ્યપ્રદેશ

7. ઈ.સ. 2014માં ભારતમાં અપેક્ષિત આયુષ્ય કેટલાં વર્ષ હતું ?

(a) 75 (b) 55

(c) 85 (d) 68

8. ઈ.સ. 2014માં ભારતમાં બાળમૃત્યુદર કેટલો હતો ?

(a) 06 (b) 39

(c) 15 (d) 09

9. કોને માપવા માટે લોરેન્જ વક્રનો ઉપયોગ થાય છે ?

(a) નિરપેક્ષ ગરીબી (b) બેરોજગારીનો દર

(c) સાપેક્ષ ગરીબી (d) ફુગાવાનો દર

10. ગરીબીરેખા નક્કી કરવા માટે કેલરીના વપરાશ માટે જરૂરી ખર્ચ ઉપરાંત શિક્ષણ અને સ્વાસ્થ્ય માટેના ખર્ચનો સમાવેશ કોણે કર્યો ?

(a) લાકડાવાળા સમિતિ (b) દાંડેકર-રથ સમિતિ

(c) ભગવતી સમિતિ (d) તેંડુલકર સમિતિ

11. નીચેનામાંથી કયો નિર્દેશક ગરીબીનો નિર્દેશક નથી ?

(a) રહેઠાણ (b) પીવાનું પાણી

(c) ઔદ્યોગીક રોજગારીનો ઊંચો દર (d) વીજળીનો વપરાશ

12. શિક્ષિત બેરોજગારોને મદદ કરવાના હેતુથી કઈ યોજના શરૂ કરવામાં આવી ?

(a) PMRY (b) DWCRA

(c) SITRA (d) IRDP

13. કયા ક્ષેત્રના કામદારો માટે 'અટલ પેન્શન યોજના' અમલમાં આવી છે ?

(a) સંગઠિત (b) અસંગઠિત

(c) કૃષિ (d) ઉદ્યોગ

14. 'પ્રધાનમંત્રી જનધન' યોજના કયા વર્ષમાં શરૂ કરવામાં આવી છે ?

(a) 2000 (b) 2008

(c) 2018 (d) 2014

15. 'પ્રધાનમંત્રી આવાસ' યોજના કયા વર્ષમાં શરૂ કરવામાં આવી છે ?

(a) 2019 (b) 2005

(c) 2015 (d) 2001

વિભાગ B

નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ આપોઃ

1. ગરીબીનો અર્થ સમય, સ્થળ અને સમાજ બદલાતા શાથી બદલાતો રહે છે ?

2. ગરીબીના અર્થઘટનને કયા બે વિભાગમાં વહેંચી શકાય ?

3. ગરીબીને તેના સ્વરૂપને આધારે કયા બે વિભાગમાં વહેંચી શકાય ?

4. આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ગરીબીરેખાનું નિર્ધારણ કરવા માટે વર્ષ 2015 નું દૈનિક આવકનું ધોરણ કયું છે ?

5. ગરીબીના નિર્દેશકો એટલે શું ?

6. નિરપેક્ષ ગરીબી કોને કહેવાય ?

7. નિરપેક્ષ ગરીબી બીજા કયા નામે ઓળખાય છે ?

8. ખેતીક્ષેત્રે ખેડૂતોને પાક નિષ્ફળતાના જોખમથી રક્ષણ આપવા કઈ યોજના શરૂ કરવામાં આવી છે ?

9. સાપેક્ષ ગરીબીને માપવા માટે કઈ પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ થાય છે ?

10. ગીની (ગુણાંક) શું છે ?

11. સાપેક્ષ ગરીબીનો ખ્યાલ મેળવવા માટે કઈ બાબતો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે ?

12. શહેરી ગરીબો માટે આવાસની સુવિધા ઊભી કરવા માટે કઈ યોજના શરૂ કરવામાં આવી છે ?

13. વિશ્વબૅન્કના મત પ્રમાણે સાક્ષર કોને કહેવાય ?

14. પારિભાષિક શબ્દ સમજાવો : કુપોષણ

15. આવક અને સંપત્તિની વહેંચણીની અસમાનતા દર્શાવતા આલેખનું નામ જણાવો.

વિભાગ C

નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપોઃ

1. નિરપેક્ષ ગરીબીને માપવા માટેનું આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણ સમજાવો.

2. F.A.O. નું પૂરું નામ આપી તેનું કાર્ય જણાવો.

3. સાપેક્ષ ગરીબી એટલે શું ? ઉદાહરણ આપી સમજાવો.

4. ઝડપથી વધતા જતા ભાવો ગરીબીમાં કઈ રીતે વધારો કરે છે ?

5. 'શિક્ષણનું નીચું સ્તર ગ્રામીણ ગરીબી માટે જવાબદાર છે'. સમજાવો.

6. સરકારના સંરક્ષણ-ખર્ચમાં વધારો થવાને લીધે ગરીબીનું પ્રમાણ શાથી ઊંચું રહે છે ?

7. સરકારની ખામીયુક્ત નીતિઓ ગરીબી માટે કઈ રીતે જવાબદાર છે ?

8. સ્વર્ણજંયતી ગ્રામ સ્વરોજગાર યોજનામાં કઈ-કઈ યોજનાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે ?

9. 'પ્રધાનમંત્રી સુરક્ષા' યોજના - સમજાવો.

10. 'પ્રધાનમંત્રી જન-ધન' યોજનાનો હેતુ જણાવો.

વિભાગ D

નીચેના પ્રશ્નોના મુદ્દાસર જવાબ આપો:

1. સાપેક્ષ ગરીબી અને નિરપેક્ષ ગરીબી વચ્ચેનો તફાવત સ્પષ્ટ કરો.

2. ભારતમાં ગરીબી માટેનાં ઐતિહાસિક કારણો સમજાવો.

3. ભારતમાં ગ્રામીણ ગરીબી માટે કયાં કારણો જવાબદાર છે ? સમજાવો.

4. ભારતમાં ગરીબી માટેનાં સામાજિક કારણો સમજાવો.

5. ટૂંક નોંધ લખો : પ્રધાનમંત્રી જનધન યોજના

વિભાગ E

નીચેના પ્રશ્નોના સવિસ્તાર જવાબ આપોઃ

1. ગરીબીરેખાની વિગતે સમજૂતી આપો.

2. ગરીબીના કોઈ પણ પાંચ નિર્દેશકો ચર્ચો.

3. ગરીબીનાં આર્થિક કારણો ચર્ચો.

4. ગરીબી ઘટાડવાના ગમે તે પાંચ ઉપાયો ચર્ચો.

5. ગરીબી ઘટાડવા માટે સરકારે અમલમાં મૂકેલા રોજગારલક્ષી કાર્યક્રમોની સમજૂતી આપો.